

<http://ukrzdrazv.com/uk/about>

10. Сайт «Энциклопедии и словари». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/academic/Zdravnica-9042.html>.

В статье рассмотрены основные понятия и определения здравницы. Доказано, что здравницы являются важным субъектом регионального рынка санаторно-курортной отрасли. Дано определение здравницы последнего поколения, что может стать основой развития теоретических основ управления санаторно-курортной отраслью.

Ключевые слова: здравница последнего поколения, санаторно-курортные учреждения, рекреант, санаторно-курортный продукт, региональный рынок санаторно-курортных услуг.

The article describes the basic concepts and definitions resorts. Proved that the health resorts are an important subject of the regional market sanatorium branch. The definition of health resorts of the last generation that can be the basis of theoretical foundations of management sanatorium industry.

Keywords: health resort of last generation, health resorts, recreants, the sanatorium product, regional market sanatorium services.

Дата надходження до редакції: 13.03.2013

Рецензент: д.е.н., професор Чупис А.В.

УДК 338.43.01 : 658

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

О. М. Николук, к.е.н., Житомирський національний агроекологічний університет

Обґрунтовано існування об'єктивної необхідності використання принципів інституціональної теорії в якості методологічної основи дослідження підприємств. Розроблено концептуальну модель структури підприємства у межах інституціонального середовища. Досліджено механізм еволюції підприємств.

Ключові слова: інституціональна теорія, еволюція, концептуальна модель, невизначеність, трансакційні витрати.

Постановка проблеми. Будь-яка суспільна наука складається із сукупності теорій, які, в свою чергу, ґрунтуються на законах функціонування та розвитку соціально-економічних систем. Соціально-економічні системи складаються із елементів, що взаємодіють між собою з метою досягнення визначеної мети. Під останньою слід розуміти бажаний стан системи (наприклад, стан, за якого рівень конкурентоспроможності, ефективності буде максимальний). Перехід соціально-економічних систем з одного стану в інший передбачає зміни їх внутрішнього середовища, а саме: властивостей елементів системи, їх структури, характеру взаємодії. Очевидно, що будь-яка із перелічених трансформацій або їх сукупність в кінцевому підсумку призведе до зміни самої системи. Це пояснюється наявністю взаємозв'язків між її компонентами. При цьому адекватність рішення щодо змін у системі напряму залежить від того, наскільки правильно будуть визначені наслідки різних варіантів змін в системі. З огляду на те, що в основі перетворення систем лежить взаємодія її елементів, розуміння такої взаємодії дасть змогу пов'язати вхідні впливи (зміни внутрішнього середовища системи) та вихідні результати (новий стан системи). Прояв взаємозв'язків між процесами та явищами, їх якісними та кількісними характеристиками набу-

ває вигляду законів. Відтак, окреслення процесу розвитку соціально-економічних систем, що наразі є центральним завданням економічної науки, потребує ідентифікації економічних законів та їх представлення в адекватній формі.

Закони описують лише одну із сторін функціонування систем. Тому окремий закон або закономірність не може лежати в основі ґрунтовних системних досліджень та прогнозів. Як зауважив радянський філософ Г. Рузавин, пошук окремих ізольованих законів у кращому випадку характеризує нерозвинуту, дотеоретичну стадію формування науки [6, с. 163]. Проте, їх сукупність слугує базою для побудови адекватної моделі процесу функціонування та розвитку системи, переходу її з одного стану в інший. Така сукупність має бути, по-перше, повною, а, по-друге, істинною. Наприклад, на основі існуючої системи економічних законів не можливо спрогнозувати факт виникнення фінансово-економічних криз, періодичні обвали біржових курсів, їх масштаби та наслідки. Як відмічає В. Дементьєв, «відомі складності перехідної економіки (зниження виробництва, інфляція тощо) розглядаються зазвичай як провал теоретичних моделей економічної політики, в основі якої лежала неокласична економічна теорія» [3, с. 19–20]. Такий провал, в тому числі, пояснюється і відсутністю системи

економічних заков, на основі яких на початок 90-х рр. можна було б скласти адекватні прогнози та уникнути занепаду всіх без виключення сфер господарської діяльності. Водночас, прикладом адекватного підґрунтя наукової теорії є сукупність фізичних законів, які дають завжди однозначну відповідь стосовно майбутнього стану об'єкта за певних умов.

Однією із причин окреслених методологічних проблем у сфері економічних досліджень є неповна узгодженість сучасних економічних законів із реальністю. Це автоматично перетворює ці закони на лише частково підтвержені гіпотези, які умовно можна віднести до певних закономірностей, що мають ряд виключень. Очевидно, що такі виключення також потребують певного, передусім, математичного, відображення. Іншою причиною непристосованості існуючих економічних законів до вимог сучасності є те, що вони не враховують всі ключові фактори розвитку, інколи переоцінюючи вплив другорядних та ігноруючи суттєві зв'язки. Особливо це стосується складних для описання чинників, що тією чи іншою мірою є невизначеними, в т.ч. через дію людського суб'єктивного фактора.

Отже, будь-яка економічна теорія має ґрунтуватись на системі законів, які певною мірою описують процеси існування, функціонування та розвитку економічних об'єктів. При цьому слід враховувати факт залежності економіки від зовнішнього середовища, яке представлено не лише економічною, але й соціальною, політичною, правовою, культурною та іншими сферами суспільного життя. Тобто, економічна теорія має знаходитися на перетині суспільних наук. Це пов'язано, насамперед, із згадуваним вище людським фактором, який, з одного боку, формується у межах визначних сфер життєдіяльності суспільства, а, з іншого – лежить в основі всіх без виключення економічних відносин. При цьому людська поведінка має аналізуватись не як економічні, а як соціальні дії індивідів. Найбільш повно цим вимогам відповідає інституціональна теорія, однією із відмінних рис якої вбачається її міждисциплінарний характер (Дж. Ходжсон, наприклад, до інституціональної концепції включає філософію, соціологію, політологію, географію [10, с. 1]).

Аналіз сучасних досліджень. У сучасній науковій літературі інституціональна економіка є однією із найбільш популярних економічних теорій, яка дуже стрімко розвивається. Основоположниками інституціоналізму є Г. Адамс, Т. Верлен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл та ін., дослідження яких продовжили представники неоінституціоналізму А. Алчян, Д. Бьюкенен, Дж. Кларк, Р. Коуз, Дж. Гелбрейт, М. Олсон, О. Уільямсон, Дж. Ходжсон та ін. У наукових працях перелічених та інших дослідників основна

увага приділена виділенню основних положень інституціоналізму та інтерпретації економічних об'єктів процесів з позицій інституціональної економіки. Водночас, недостатньо дослідженим, проте, актуальним є питання обґрунтування необхідності використання інституціональної теорії у процесі дослідження економічних систем, в т.ч. підприємств. Крім того, необхідним є виділення особливостей дослідження економічних систем крізь призму інституціональної економіки.

Ціллю дослідження є обґрунтування необхідності використання принципів теорії інституціоналізму в якості методологічної основи досліджень суб'єктів підприємництва.

Результати дослідження. Особливості інституціональної економічної теорії реалізуються у межах інституціонального середовища. Поняття «інституціональне середовище» не є розповсюдженим у науковій літературі. Зазвичай його інтерпретують як сукупність взаємопов'язаних елементів – інституцій та/або організацій. Проте, для усвідомлення сутності інституціонального середовища більш обґрунтованим є використання системного підходу. Середовище являє собою «сукупність всіх об'єктів, зміна властивостей яких впливає на систему (підприємство), а також об'єктів, властивості яких змінюються в результаті поведінки системи» [7, с. 258]. Виходячи з цього елементи інституціонального середовища підприємницької структури, з одного боку, прямо чи опосередковано впливають на неї, а, з іншого – підпадають під дію самої суб'єкта господарювання. Водночас, інституціональне середовище визначає межі, в яких здійснюється людська діяльність [12, с. 458].

У неокласичній теорії цілі функціонування економічних суб'єктів розглядаються опосередковано без прив'язки до першопричин виникнення останніх. Традиційна теорія не дає пояснення, який сенс індивідам здійснювати господарську діяльність у межах підприємницьких структур і для чого витратити час та ресурси на їх формування. Не зрозумілими залишаються і причини створення елементів інституціонального середовища, які мають визначальний вплив на господарський процес. Даючи відповідь на ці питання, один із основоположників неоінституціоналізму Д. Норт дійшов висновку, що результатом виникнення елементів інституціонального середовища є формування додаткових можливостей, які спрямовані на створення сприятливих для досягнення оптимального результату умов [5, с. 23]. Також позитивний вплив функціонування інституціонального середовища для суб'єктів господарювання відмічає і В. Каспер, на думку якого складові інституціонального середовища (інституції) полегшують поділ праці та створення багатства [11, с. 30]. При цьому слід відмітити, що суб'єкт підприємства є одним із компонентів ін-

ституціонального середовища, першопричиною виникнення якого також можна розглядати створення додаткових можливостей, до яких кожен окремий індивід (а не організація) не має доступу.

Поряд із наведеними висновками існують і діаметрально протилежні погляди, згідно яких припущення про те, що інституціоналізм формує спонукальні мотиви, які полегшують діяльність економічних суб'єктів, є хибними [8, с. 23]. Однак, якби елементи інституціонального середовища мали виключно обмежувачий характер (як підкреслюється у значній кількості наукових праць), а їх функціонування не приносило ніяких вигод, вони б в решті-решт зникли. Водночас, у різні періоди часу виникають спотворення, коли інституціональне середовище формується та діє в інтересах невеликої частини суспільства (в т. ч. окремої групи суб'єктів підприємництва) та шкодить більшій його частині. Саме за таких умов діють тільки обмежуючі функції інституціонального середовища без отримання будь-якого ефекту для всієї сукупності індивідів. Проте, такі періоди є лише етапами розвитку середовища та поштовхом для подальшої його еволюції; спонукальні ж функції середовища за таких умов рано чи пізно відновлюються, а його недієві елементи з викривленими функціями трансформуються у соціально ефективні.

Функціонування елементів інституціонального середовища, як і будь-якої економічної системи, є цілеспрямованим процесом, результативність якого відображається ступенем досягнення цілі, для якої система існує. Створення правил, норм, конвенцій тощо не можна розглядати як ціль функціонування системи; вони є лише інструментами досягнення певної мети. В якості цієї мети та першопричини формування економічних суб'єктів (в т. ч. підприємств) та інших елементів інституціонального середовища, на нашу думку, цілком логічно розглядати утворення певних можливостей. У разі ж невикористання або недовикористання цих можливостей мова про оптимальний розподіл ресурсів та отримання максимально можливого результату йти не може.

На думку американських вчених, лауреатів Нобелівської премії О. Уільямсона та Р. Коуза, причиною виникнення фірми є формування в такий спосіб можливостей зниження трансакційних витрат [9, 13, 14]. Інший представник інституціоналізму Д. Норт до таких першопричин віднесли можливість уникнення або нівелювання невизначеності [5]. Згідно їх висновків існування невизначеності зумовлено не випадковістю, а неповнотою та асиметричністю інформації. Із цим погоджується В. Каспер, який зазначає, що «інституції... обмежують опортуністичну та безладну індивідуальну поведінку, роблячи її в такий спосіб більш передбачуваною [11, с. 30]» та, відповідно, менш невизначеною. Аналогічно Дж. Ходжсон відмічає, що інституції (як елементи інституціо-

нального середовища) роблять поведінку контрагентів більш стабільною та передбачуваною [10, с. 2].

Враховуючи це, логічно припустити, що знижуючи трансакційні витрати та інформаційну невизначеність або, іншими словами, використовуючи відповідні можливості, суб'єкти підприємництва оптимізують свою діяльність, максимізуючи результати господарювання. Відтак, питання формування результативності господарської діяльності (доходу, економічного ефекту та ефективності, конкурентоспроможності, рівня задоволення суспільних потреб тощо) мають розглядатися крізь призму першопричин виникнення суб'єктів господарювання.

Ортодоксальна неокласична теорія ґрунтується на принципі оптимізації: поведінка економічних систем (країн, їх союзів, суб'єктів підприємництва) зводиться до максимізації їх вигод. При цьому діє закон «природного відбору», згідно якого виживають найсильніші або, економічною мовою – найбільш ефективні. Це означає, що економічна система або рано чи пізно набуває такої форми, що забезпечує їй найбільш ефективне функціонування, або зникає. Тобто виживають тільки конкурентоздатні економічні суб'єкти, а на місце старих неефективних приходять нові більш результативні та конкурентоспроможні.

З таких позицій центральним завданням економічної науки має бути визначення факторів, які забезпечують відносно високий рівень ефективності економічних систем. Проте, країни з розвинутою економікою не лише не приховують власні способи забезпечення високого рівня розвитку, але й розробляють відповідні стратегії та програми для менш розвинутих та вкрай бідних держав. Також нині надзвичайно популярними є праці керівників найбільших компаній світу, в яких розкриваються ключові секрети їх успіху (Е. Вламис, М. Делл, С. Джобс, Ч. Декер, Е. Лежен, Р. Кійосакі, А. Моріко, Т. Оно, Б. Роджерс, А. Слоун, Б. Сміт, Дж. Уелч, С. Уолтон та ін.). Крім того, основні положення багатьох економічних теорій, розроблених зарубіжними вченими-економістами, обґрунтовані результатами узагальнення досвіду найбільш успішних світових компаній (Д. Деарлав, П. Друкер, Дж. Коллінз, Дж. Поррас, М. Портер, К. Прахалад, Г. Хамел та ін.).

Однак, існування бідних країн, кількість яких щорічно збільшується у 4 рази швидше, ніж багатих [4], та необов'язкове банкрутство збиткових підприємств свідчать про те, що виживають не лише сильні та ефективні. При цьому часто недостатньо ефективні та неконкурентоспроможні у контексті економічної результативності економічні суб'єкти функціонують тривалий час, не переймаючи досвід більш успішних. Така реальність є свідченням того, що система цінностей та цілей

функціонування економічних систем зводиться не тільки до економічних вигод.

Вживання відносно економічно неефективних суб'єктів забезпечує саме інституційне середовище, яке покликане створити сприятливі для еволюції соціально-економічної системи умови та можливості. Під захист підпадають ті суб'єкти господарювання, функціонування яких узгоджується із системою цінностей інституціонального середовища. Відтак, виникає два альтернативні варіанти забезпечення еволюційного розвитку суб'єктів підприємництва: 1) адаптація до вимог існуючого інституціонального середовища; 2) трансформація існуючого середовища шляхом його адаптації до власних потреб.

Враховуючи те, що первинною ланкою економічних систем є індивід, інституціональне середовище має відстоювати саме його інтереси. При цьому, адекватним та виправданим є існування середовища, система цілей якого підпорядкована інтересам всієї сукупності індивідів, а не їх окремих груп. За дотримання цього принципу у межах інституціонального середовища мають бути створені умови, за яких економічні суб'єкти будуть діяти згідно як власних інтересів, так й інтересів суспільства в цілому. Водночас, система цілей окремих економічних суб'єктів має підпорядковуватись системі цілей суспільства.

Також принциповою відмінністю інституціональної теорії є те, що вона ґрунтується на положеннях, які описують не функціонування, а еволюцію економічних систем. Під функціонуванням системи розуміється процес виконання нею її функцій або досягнення цілей [2, с. 1555], а також здійснення діяльності (активної, продуктивної тощо) [1, с. 1436]. Існування суб'єктів господарювання – це неперервний інкрементний процес, який передбачає постійну зміну станів системи один одним. Такі перетворення є характеристикою не просто цілеспрямованої діяльності (функціонування), а процесу поступових змін. Згідно Великого тлумачного словника російської мови еволюція – це процес поступової та неперервної зміни одного стану іншим [1, с. 1512]. Виходячи із цього в основі економічної теорії, яка б відповідала вимогам сучасності, мають лежати закони еволюції системи, що враховували б причини економічних змін та їх механізм. Водночас, трансформація системи завжди є реакцією на зовнішні та/або внутрішні виклики, які, в свою чергу, практично завжди виникають у межах інституціонального середовища суб'єктів господарювання.

Отже, дослідження господарської діяльності окремого підприємства має бути підпорядковане основним принципам інституціональної теорії, згідно яких:

1) в якості основного фактору впливу на окремі суб'єкти господарювання виділяється дія

елементів зовнішнього середовища (системний підхід). Дослідження суб'єктів господарювання здійснюється у межах інституціонального середовища, яке охоплює економічну, соціальну, екологічну, політичну, правову, культурну та інші підсистеми зовнішнього середовища;

2) об'єктом дослідження є не процес функціонування економічних суб'єктів, а їх еволюція. Остання базується на принципах теорії людської поведінки, а також на системній взаємодії інституціонального середовища із суспільством у контексті системи цінностей та цілей останнього;

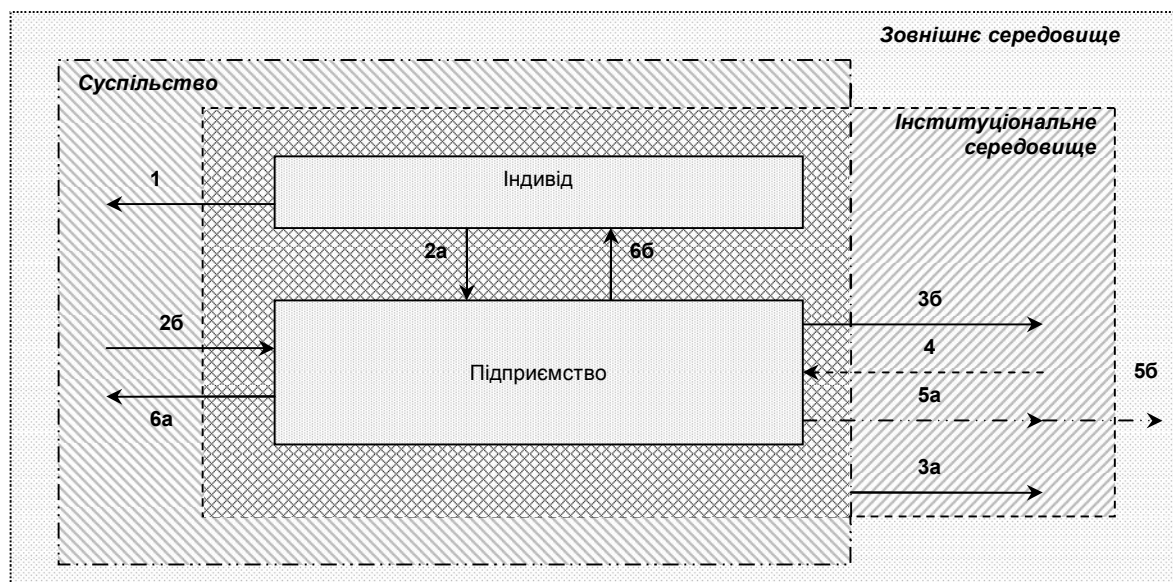
3) в основі процесу формування економічної системи лежить полегшення її взаємодії із економічними суб'єктами шляхом створення можливостей уникнення або максимального зниження трансакційних витрат й інформаційної невизначеності. При цьому, економічні дослідження необхідно проводити із врахуванням інформаційних обмежень.

Акцентуючи увагу на питаннях еволюції значимо, що з позицій системного аналізу процес еволюції умовно можна представити як сукупність, по-перше, підпроцесів функціонування системи в одному стані та, по-друге, переходів системи із одного стану в інший. Як зазначалось раніше, функціонуванню економічного суб'єкта притаманна цілеспрямованість його дій. Що ж стосується зміни станів системи, то ця складова еволюції є причинно-наслідковою ланкою, що пов'язує окремі стани. Якщо припустити, що процес функціонування підприємства є лише компонентом його існування, то логічним буде висновок про принципову відмінність одного стану від іншого. На нашу думку, цією відмінністю є цілі підприємства. Зокрема, суб'єкт господарювання, перебуваючи в одному стані, функціонує для досягнення певної мети. Коли ж цю ціль досягнуто, підприємство висуває нову ціль, для досягнення якої воно еволюціонує, змінюючи свій стан. Кожному окремому стану господарюючого суб'єкта у певний період часу відповідає конкретна ціль (цілі) та, відповідно, процес його функціонування. Тобто процес еволюції підприємства складається із підпроцесів його функціонування у певному стані, які змінюються одне одним в результаті досягнення поставлених та акумуляції нових цілей. У цілому ж функціонування системи можна визначити як підпроцес її еволюції.

Спрощену схему процесу функціонування підприємства як окремого етапу його еволюції наведено на рис. 1. Індивіди, суб'єкти підприємництва і суспільство загалом існують та функціонують у межах інституціонального середовища, яке, у свою чергу, є частиною зовнішнього середовища. Кожен окремий індивід формує систему цілей суспільства в цілому (1). Цілі існування та діяльності підприємницьких структур

визначає система цілей як індивідів (2а), так й суспільства (2б). Аналогічно, систему цілей інституціонального середовища формують суспільство (3а) та господарюючі суб'єкти (3б). Інституціональне середовище створює можливості, які полегшують процес досягнення цілей підприємствами (4), реалізуючи які підприємницька структура знижує транзакційні витрати та невизначеність, що формуються у межах зовнішнього середовища загалом та інституціонального середовища зокрема. Шляхом досягнення власних

цілей, підприємство реалізує цілі індивідів та суспільства. Після цього відбувається трансформація старих цільових установок останніх і механізм функціонування економічних суб'єктів запускається з самого початку, але враховується вже нова система цілей, що формує новий стан підприємства як економічної системи. Наведене підтверджує те, що адекватне інституціональне середовище сприяє розвитку підприємницьких структур, у той же час задовольняючи потреби соціуму.

- > — потік цілей
- - -> — потік можливостей
- . . .> — цілеспрямований вплив

Рис. 1. Схема функціонування підприємств у межах інституціонального середовища

Інституціональне середовище, як відмічалося вище, є сукупністю взаємопов'язаних компонентів, які взаємодіючи між собою створюють нову властивість – можливості скоротити інформаційну невизначеність та, як результат, – транзакційні витрати. Тобто, інституціональне середовище має основні ознаки системи (емерджентність, синергізм, цілеспрямованість, цілісність, ієрархічність та ін.). Крім того, воно впливає на підприємство як його підсистему. Враховуючи наведене, інституціональне середовище представляє собою надсистему окремих суб'єктів підприємництва, яка є елементом їх зовнішнього середовища (рис. 2).

Господарський процес підприємства забезпечують первинні (природні та трудові) ресурси, які воно акумулює із зовнішнього середовища. В результаті здійснення господарської діяльності ресурси трансформуються у певний ефект (пе-

редусім, соціальний, економічний, екологічний). Цей ефект, в свою чергу, формує вхідні ресурси суб'єкта підприємництва. Така циклічність створює замкнутий контур підприємства як системи. Крім згаданих видів ресурсів, підприємство із зовнішнього середовища, зокрема його інституціональної складової залучає інформаційні ресурси (вони покликані знизити рівень невизначеності діяльності). Результатом діяльності підприємства, що пов'язує його із інституціональною системою є формулювання потреб суб'єкта господарювання, які для інституціональної системи набувають вигляд цілей її функціонування. Результатом перетворення цих цілей у межах інституціонального середовища є інформаційні ресурси, зокрема їх якісні та кількісні характеристики, що допомагають забезпечують вищезгадані потреби підприємств.

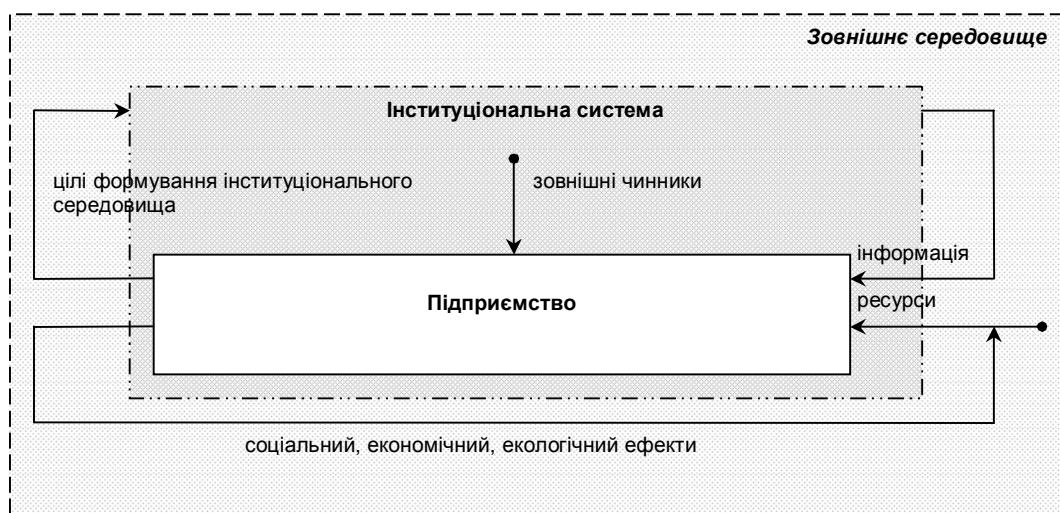

Рис. 2. Концептуальна модель підприємства із врахуванням його взаємозв'язків із елементами інституціональної системи

Висновки. Сучасна економічна наука не повною мірою відповідає основним вимогам до наукових теорій, оскільки ґрунтується не на законах, а на закономірностях, які часто не відображають сучасні реалії та носять фрагментарний характер. Формування законів має ґрунтуватись на результатах системних досліджень економічних об'єктів, які в передбачають врахування їх взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, реалізацію принципу цілеспрямованості існування економічних систем. Наведеним вимогам відповідає інституціональна теорія, яка носить міждисциплінарний характер, передбачає необхідність врахування суттєвого впливу інституціонального (як елемента зовнішнього) середовища підприємства та

досліджує процеси еволюції економічних систем.

З позицій інституціональної економіки підприємство є результатом свідомих дій індивідів. Метою створення окремих суб'єктів господарювання та інших елементів інституціональної системи є зниження інформаційної невизначеності та зумовлених нею трансакційних витрат. Водночас, підприємницькі структури, окремі індивіди та інші елементи інституціонального середовища, а також суспільство в цілому взаємопов'язані потоками цілей то додаткових можливостей, що полегшують їх досягнення. Виділені методологічні особливості інституціональної теорії слід покласти в основу вивчення будь-яких економічних систем, в т. ч. підприємств.

Список використаної літератури:

1. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : «Норинт», 2000. – 1536 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гловн. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Дементьев В. В. Институциональная теория в Украине: направления исследований, особенности, перспективы / В. В. Дементьев // Научные труды ДонНТУ. Сер. Экономическая. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 17–31.
4. Кількість бідних в світі збільшується у 4 рази швидше, ніж багатих // FinCompass: Новини економіки та фінансів України [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://fincompass.org.ua/analytics/11037>.
5. Норт Д. Институти, інституційна зміна, функціональна економіка / Д. Норт, пер с англ. А. Н. Нестеренко. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
6. Рузавин Г. И. Методы научного исследования / Г. И. Рузавин. – М. : Мысль, 1975. – 237 с.
7. Холл А. Д. Определение понятия системы / А. Д. Холл, Р. Е. Файджин // Исследование общей теории систем. Сборник переводов. – Под ред. В. Н. Садовского, Ю. Г. Юдина. – М. : Прогресс, 1969. – С. 252–282.
8. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : [моногр.]. / В. Д. Якубенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 252 с.
9. Coase R. The Nature of the Firm / Ronald Coase // *Economica*. – 1937. – Vol. 4, № 16. – pp. 386–405.
10. Hodgson Geoffrey M. What Are Institutions? [Online] / Geoffrey M. Hodgson // *Journal of Economic Issues*. – 2006. – vol. 40, № 4. – P. 1–25. – Available from : <http://www.geoffrey-hodgson.info/user/image/whatareinstitution.pdf>.
11. Kasper W. Institutional economics : social order and public policy / W. Kasper, M. E. Steit. – Mass. : Edward Elgar, 1998. – 544 p.
12. Klein Peter G. New Institutional Economics [Online] / Peter G. Klein // *Encyclopedia of Law and Eco-*

nomics. – P. 456–489. – Available from : <http://encyclo.findlaw.com/0530book.pdf>.

13. Williamson Oliver E. Transaction Cost Economics: An Introduction / Oliver E. Williamson // Economics Discussion Papers. – 2007. – Is. 2007-3, Vol. 3. – P. 0–32.

14. Williamson Oliver E. Transaction Cost Economics : The Origins / Oliver E. Williamson // Journal of Retailing. – 2010. – Is. 3, Vol. 86. – P. 227–231.

Обосновано существование объективной необходимости использования принципов институциональной теории в качестве методологической основы исследования предприятий. Разработана концептуальная модель структуры предприятия в границах институциональной среды. Исследован механизм эволюции предприятия.

Ключевые слова: институциональная теория, эволюция, концептуальная модель, неопределенность, трансакционные затраты.

The existence of objective necessity to use the principles of institutional theory as a methodological basis for research of enterprises has been substantiated. The conceptual model of an enterprise structure has been developed. The mechanism of enterprise evolution has been studied.

Keywords: institutional theory, evolution, conceptual model, uncertainty, transaction costs.

Дата надходження до редакції: 7.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Зіновчук В.В.

УДК 631.11:332.2.021.8

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ

О. П. Скорук, к.е.н., доцент

І. В. Зубар, аспірант

Вінницький національний аграрний університет

В статті розглянуто сучасні проблеми діяльності фермерських господарств України. Оцінено сучасний стан конкуренції та недоліки ринку оренди земель сільськогосподарського призначення. Визначено пріоритетні напрями розвитку фермерських господарств України в умовах становлення ринку землі сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земельна реформа, ринок землі, фермерське господарство, агрохолдинг, обслуговуючий кооператив, фермерська кооперація.

Постановка проблеми. З 18.12.1990 року, після прийняття постанови ВР "Про земельну реформу" в Україні та у зв'язку з переходом до ринкових відносин, розпочався перерозподіл земель сільськогосподарського призначення з передачею їх у приватну власність. Внаслідок запровадження приватної власності розпочалося створення нових форм господарювання ринкового типу [11]. Зокрема, це фермерські господарства, які в організаційному плані мають більші можливості й перспективи ефективного господарювання, за рахунок підвищення мотивації, ідеологічних цінностей власника як господаря на своїй землі.

Проте розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки та неефективна реалізація аграрної реформи призвели до стрімкого розвитку великих агрохолдингів. Якщо у 2010 році частка великих українських агрохолдингів із земельним банком понад 10 тис. га становила 12% ринку (4 млн га), то сьогодні великі гравці володіють 20% земель (6,4 млн га) [8]. В таких умовах постає проблема функціонування фермерських господарств в умовах формування ринку землі, оскільки останнім часом значно посилилась кон-

куренція за рахунок створення великої кількості фермерських господарств та підприємств агрохолдингів, конкурентоспроможність і прибутковість яких значно перевищує фермерські господарства, тому для того, щоб зберегти свої земельні площі фермерам потрібно шукати шляхи підвищення конкурентоспроможності та ефективності господарювання. Такими шляхами може стати фермерська кооперація та пошук вільних ринкових ніш, які потребують більшої трудомісткості.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Питання підвищення ефективності фермерських господарств, наслідків для них запровадження ринку землі, та переваг кооперації досліджували такі науковці як П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров, Б.Й. Пасхавер, С.В. Рибалко, В.С. Шибанін та інші.

Мета статті полягає у висвітленні сучасних проблем діяльності фермерських господарств та шляхів їх подолання в умовах становлення ринку землі сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок розпаювання земель та реформування сільськогосподарських підприємств на початку 90-х від-